

Det talte ord gælder

VL-døgn 2009 – Skuespilhuset den 2. februar 2009

Nationalbankdirektør, Nils Bernstein

Danmark er et af verdens rigeste lande. Men det er ingen naturlov, at vi fortsat skal være det. Faktisk er vor position, når der måles materiel velstand pr. hoved, blevet udhulet over de sidste ti år – fra nummer 13 i verden i 1999 til nu nummer 24 efter Verdensbankens seneste opgørelse.

Der, hvor vi for alvor skiller os ud, er at vi har formået at skabe et samfund, som er rigt, ikke bare med hensyn til materiel velstand, men også når det gælder det mere diffuse begreb, velfærd. Danskerne kåres år efter år som verdens lykkeligste folk. Lidt til vores egen overraskelse, siger vi. Vi er også blandt de bedste til at være beskedne.

Jeg vil i mit indlæg fokusere på nogle af de udfordringer, vi som samfund står over for, og jeg håber, at jeg kan komme med nogle input til dagens diskussioner.

Hvis jeg skal lægge ud med konklusionen, er det centrale budskab, at de kortsigtede problemer i form af finanskrisen og nulvækst, som vi står midt i, ikke bør overskygge behovet for at sikre det fundament, som vor velstand på sigt afhænger af. Gode rammebetingelser for virksomhederne at operere under, herunder et velfungerende finansielt system. En tilstrækkelig stor og produktiv arbejdsstyrke, samt en sund og balanceret makroøkonomisk politik. De langsigtede udfordringer bør ikke tabes af syne, mens vi kæmper med de aktuelle konjunkturproblemer.

Hvordan går det så – hvordan har vi det? Først vil jeg se på det korte sigt og derefter på det lidt længere perspektiv.

Dansk økonomi oplever efter nogle år med høj vækst, nu direkte fald i aktiviteten. Afmatningen begyndte som følge af mangel på ledig kapacitet, først og fremmest arbejdskraft, men blev senere forstærket af svage internationale konjunkturer og eskaleringen af den finansielle krise i efteråret. Vi ventede også før krisen lav vækst i 2008 og de følgende år. Vækstnedgangen er altså ikke kun et resultat af den finansielle krise. Men den har fremskyndet og forstærket udviklingen.

Selv om efterspørgslen er dæmpet betydeligt og formentlig er faldende, er arbejdsløsheden lav, og der er overskud på betalingsbalancen. De offentlige finanser har i en årrække nydt godt af en række midlertidige faktorer – stort provenu fra beskatningen af olie- og gasproduktionen i Nordsøen samt fra

beskatning af pensionssektoren og af virksomhedernes, og især bankernes overskud. Disse faktorer er nu i løbet af kort tid forduftet, og de offentlige finanser vil blive forværret markant. Sammenlignet med andre lande står Danmark, dog på den korte bane, godt rustet til at klare de udfordringer, som den finansielle krise og nedgangen i den globale økonomi medfører.

Den gennemsnitlige husholdnings disponible indkomst ventes i år at vokse med ca. 12.000 kr. Det skyldes fortsat stærk vækst i lønningerne, kombineret med skattelettelser. De gennemsnitlige friværdier pr. bolig er omkring 800.000 kr. Selv med udsigt til en stigning i arbejdsløsheden er husholdningernes økonomi således grundlæggende sund, og sådan oplever de det også selv. Men de holder på pengene. Forbrugernes tillid til samfundsøkonomien er påvirket af finanskrisen og den pessimistiske tone i den offentlige debat. Den såkaldte forbrugertillid er på sit laveste niveau i næsten tyve år. Der er stor tilbageholdenhed i købelysten, og boligmarkedet er gået næsten helt i stå. Disse forhold er med til at forstærke vækstafmatningen ud over, hvad der kommer til os udefra.

Den danske finanspolitik har traditionelt været kontracyklisk, dvs. bidraget til at dæmpe konjunktursvingningerne. Under den seneste højkonjunktur har det imidlertid været omvendt. Finanspolitikken har skubbet yderligere til opsvinget og er dermed en medvirkende årsag til, at økonomien er blevet presset op over sin kapacitetsgrænse. Det har godt nok bragt arbejdsløsheden ned til det laveste niveau siden begyndelsen af 1970'erne, men det er samtidig et niveau, som er så lavt, at det ikke er holdbart.

Hvad der er det holdbare niveau, er ikke lige til at sige, men formentlig i størrelsesordenen 100.000. Dette er et gennemsnit, så hvis vi tillader ledigheden at falde til 50.000, som vi har gjort, må vi acceptere, at arbejdsløsheden i en periode stiger til over 100.000, indtil lønpresset i økonomien er dæmpet igen. Det lyder måske meget mekanisk, og skal også tages med et gran salt. I praksis lader det sig ikke gøre at styre økonomien så præcist.

Det mest akutte problem i øjeblikket er at få de finansielle markeder til at fungere igen. De forskellige finansielle pakker, som er gennemført, har hjulpet eller vil hjælpe. Det er nok de færreste, der oplever det på den måde. Det er fordi, det er vanskeligt at sammenligne med, hvordan det ellers ville være gået. Men jeg er sikker på, at det ikke ville være kønt. Der er grund til at rose politikerne for så resolut at have gennemført disse tiltag.

Det andet problem er lavkonjunktoren. De offentlige finanser stabiliserer automatisk den danske økonomi. Nok mere her i landet end i de fleste andre lande. Under en afmatning vil højere arbejdsløshed øge udgifterne til arbejdsløshedsunderstøttelse og kontanthjælp, og skatte- og afgiftsprovenuet vil falde. Disse såkaldte automatiske stabilisatorer afdæmper konjunkturvendingen. I den nuværende situation, hvor arbejdsløsheden nok er stigende men fortsat meget lav, er det hensigtsmæssigt i første omgang at lade de au-

tomatiske stabilisatorer virke. Og se tiden an. Når det kommer til stykket, er der ikke så meget, vi meningsfuldt kan gøre lige nu, for at ændre billedet. Forbrugerne holder på pengene. Det vil også gælde efter eventuelle skattelettelser.

Vi kan i det store og hele i realiteten kun se på, at eksporten vil falde.

Bygge- og anlægssektoren var nået op på et uholdbart højt aktivitetsniveau. Det vil være uklogt at modvirke den tilpasning, som sker i øjeblikket. Det offentlige vil formentlig kunne få besat nogle af de mange ledige job. Det kan vi glæde os over. Men der ligger ingen løsning i, konjunkturpolitisk, at øge den offentlige sektor. Det vil gå ud over den langsigtede finanspolitiske holdbarhed. Med holdbarhed menes, de fremtidige skatteindtægter skal kunne dække de fremtidige offentlige udgifter. Det udelukker ikke, at det på et tidspunkt kan være fornuftigt at fremrykke ting, som ellers skulle have været lavet senere.

Hvad vi kan og bør gøre, er at begrænse skaderne af konjunkturedgangen – og undgå selv at forstærke den - indtil det begynder at gå langsomt fremad igen, formentlig til næste år. Et eksempel på det er at sikre tilstrækkeligt med uddannelsespladser, nu hvor arbejdsløsheden begynder at stige.

En eller anden vil måske skeptisk spørge, hvordan det så kan være, at andre lande, fx USA, Storbritannien, Tyskland og Kina gennemfører vækstpakker. Svaret er, at det er fordi, deres arbejdsløshed ikke har været nær så lav som vores her i Danmark. Det er også svaret på, hvorfor det er urimeligt at tale om, at Danmark ligger i læ af de andre lande og ikke gør vores til at vende konjunkturerne. Vi kører fortsat på et meget højt aktivitetsniveau, og bidrager dermed via vor import til efterspørgslen i udlandet.

Jeg vil nu vende mig mod de mere langsigtede økonomiske udfordringer for dansk økonomi. Det drejer sig i første omgang om at sikre den økonomiske vækst, samt på længere sigt, holdbarheden af de offentlige finanser.

Danmark er igennem en årrække af World Economic Forum blevet kåret til en af verdens mest konkurrencedygtige økonomier. Og af tidsskriftet Economist til et af de steder, hvor det er bedst at drive virksomhed. Det konkurrenceevne begreb, der anvendes i sådanne rangordninger, er typisk meget bredt. Der inddrages en lang række strukturelle og makroøkonomiske indikatorer.

Ser vi på den seneste rapport fra World Economic Forum fra 2008 lå Danmark nummer 3 i rangordningen af verdens økonomier efter konkurrenceevne, kun overgået af USA og Schweiz. Indekset kan underopdeles i tre hovedunderindeks. Vi lå således nummer 1 med hensyn til, hvad vi kan kalde rammebetingelser. Det er ting som gode og ukorruperte offentlige institutio-

ner, god lovgivning, god infrastruktur og høj grad af makroøkonomisk stabilitet.

I det andet hovedunderindeks, der måler effektiviteten i samfundet, lå vi nummer 4. I denne gruppe finder vi graden af effektivitet på vare- og arbejdsmarkedet, dvs. om konkurrencen virker, vores teknologiske parathed og uddannelsessystemet.

I det tredje hovedunderindeks, der måler graden af sofistisering i virksomhederne, omfang og kvalitet af forskning og innovation samt det finansielle systems funktionsmåde, er vi nr. 8. En af de ting, der for alvor trækker ned, er vort høje skattetryk.

Hvad kan vi så læse ud af denne delvist kvalitative vurdering af vor konkurrenceevne? Det interessante er for det første, at vi scorer højt – så vi kan altså ikke være helt på vildspor. Det er også interessant, at det er tre helt forskellige lande, USA, Schweiz og Danmark, der ligger i toppen. Der er altså ikke én, men flere modeller.

Endelig er det værd at bemærke, at det er de områder, som vi her i landet har valgt at overlade til det offentlige, som scorer højest. Så må vi acceptere, at vi scorer lavt på vores høje skattetryk. Det er jo forudsætningen for, at de offentlige rammebetingelser kan realiseres og finansieres. Med det er også sagt, at en væsentlig del af arbejdet med at forbedre vor konkurrenceevne, ligger ude på arbejdspladserne, og her er der plads til forbedring. Det ses også af andre tal.

Vi er et meget konkurrencedygtigt land, men paradokset er, at væksten i produktiviteten herhjemme, målt som den samlede produktion i samfundet i forhold til den totale timeindsats, det seneste årti har ligget lavt, både i forhold til tidligere, og også i forhold til mange af de lande, vi normalt sammenligner os med. Produktivitetsvæksten har således det seneste tiår i gennemsnit været 1,6 pct. mod 2,6 pct. i den forudgående tyveårige periode. Faldet genfindes, hvis vi ser isoleret på industrien.

Det er en ganske betragtelig nedgang, når det sker over en længere periode med rente og renters rente. Hvis et så kraftigt fald i produktivitet skal kompenseres med øget arbejdstid, vil der ikke bare skulle arbejdes mere, der skal arbejdes meget mere.

Når vi ligger så højt i de internationale sammenligninger af konkurrenceevne, afspejler det i høj grad, at vi har et velfungerende samfund med gode rammebetingelser og balance i økonomien, snarere end det er udtryk for vor evne til at skabe øget materiel velstand i forhold til udgangspunktet.

Trods en forholdsvis lav vækst i produktiviteten over en længere årrække har vi danskere bevilliget os selv større lønstigninger, end de fleste af vore

konkurrenter. Det har medført en højere vækst i danske producenters løn-omkostninger pr. produceret enhed.

Når det har kunnet lade sig gøre uden at bringe økonomien ud af balance, er det bl.a., fordi danske virksomheder har formået at sælge deres produkter til stadigt bedre priser. Samtidig er importpriserne på mange varer stagneret som følge af import fra lavtlønslande. Vort bytteforhold er med andre ord blevet løbende forbedret ikke bare på kort sigt, men systematisk over de seneste tredive år. Det gælder også, selv om der ses bort fra energi. En forøgelse af bytteforholdet øger et lands velstand på linje med vækst i produktiviteten.

Danmark skiller sig ud fra mange af de lande, som vi normalt sammenligner os med. Fx har både Sverige og Finland haft et betydeligt bytteforholds tab over samme periode, og i euroområdet har udviklingen været flad.

De gode priser har altså betydet, at vi velstandsmæssigt har kunnet følge nogenlunde med trods forholdsvis lav vækst i produktiviteten.

At Danmark overvejende producerer produkter med en god prisudvikling er ikke noget, der følger af politisk styring, og vi gør sandsynligvis bedst i at undgå at forsøge på det. Ideen om, at man med held politisk kan vælge nogle vinderindustrier eller produkter, og selektivt støtte disse til succes, er en illusion. Man må naturligvis prioritere de offentlige forskningsmidler, men det politiske system skal først og fremmest sørge for, at virksomhederne har nogle gode rammebetingelser at operere under, og så overlade det til danskernes entreprenørship at skabe produktionen.

Hvad kan vi så gøre for at få makroproduktiviteten op? Det korte svar er: Mere af samme slags. Vi skal bestandig have fokus på uddannelse, forskning, udvikling, design og iværksætteri. Det er ikke kun en opgave for det offentlige, men i lige så høj grad for private virksomheder.

Udviklingen i den fremtidige velstand, målt som produktion pr. hoved, er som sagt helt afhængig af væksten i produktiviteten, og udviklingen i bytteforholdet. Udviklingen i arbejdsstyrken er derimod først og fremmest vigtig for holdbarheden af de offentlige finanser. Den anden af de centrale fremtidige udfordringer.

De offentlige udgifter er meget ulige fordelt på tværs af aldersklasser, med de ældre som dem, der – målt pr. hoved - lægger beslag på langt den største del. Det gør den offentlige saldo særdeles følsom over for andelen af befolkningen, der er i beskæftigelse og dermed bidrager til produktionen. Arbejdsudbuddet fra folk, der bor i Danmark, er derfor centralt, som påpeget af mange.

Danmark havde i mange år befolkningsudviklingen med sig sådan at forstå, at andelen af befolkningen i de mest erhvervsaktive aldersklasser steg år for år. Det har nu ændret sig og vil gøre det med tiltagende styrke det kommende årti. Hvis befolkningen arbejder i samme omfang som i 2005, vil den samlede timeindsats i økonomien falde med 3,5 pct. frem til 2020. Det sker samtidig med, at antallet af ældre og børn stiger med tilsammen 240.000. Det vil lægge en dæmper på den økonomiske vækst. Der vil simpelthen mangle hænder, og den demografiske forskydning vil isoleret set belaste de offentlige kasser. De ældre er – naturligt nok – de der trækker mest på sundhedsydelse. Et område hvor behovene nærmest er umættelige. Flere har regnet på størrelsen af hullet i de offentlige kasser, bl.a. Velfærdskommissionen og Det Økonomiske Råd. Man kommer typisk frem til, at der mangler i størrelsesordenen 15 mia.kr. pr. år. for at få tingene til at hænge sammen, men der findes også større skøn.

Mens befolkningsudviklingen kan opgøres ret præcist mange år ud i fremtiden og kun vanskeligt lader sig styre politisk, er det anderledes med erhvervsdeltagelse og arbejdstid. Disse kan påvirkes politisk. Erfaringerne fra den danske arbejdsmarkedspolitik over de sidste 15 år er, at både "stok og gulerod" har en effekt på arbejdsindsatsen.

I dag kommer så Skattekommissionens rapport. Uden endnu at have haft mulighed for at studere forslagene vil min anbefaling være at bevare fokus på de tiltag, som kan øge arbejdsudbuddet.

Hvis det vælges – som det har været antydnet – at underfinansiere skattelettelser for at stimulere samfundsøkonomien under indfasningen, så er det vigtigt, at der lovgives her og nu om den langsigtede finansiering. Det bør ikke udskydes til senere, hvor det kan være sværere at finde et flertal for det sure!

Med disse ord vil jeg afslutte mit indlæg med håb om, at det kan give stof til dagens diskussioner.